

יצחק בצלאל. הכל כתוב בספר : עם סופרים בישראל כיום (תל אביב : הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"ט 1969)

דוד שחר

נולד בירושלים ב-1926, ובה גדל והתחנך. למד באוניברסיטה העברית. עבד כפסיכולוג וכמורה. כתב סיפורים, רומאן וספר לילדים. עסק הרבה בתירגום וערך סדרות של סיפורים מספרות העולם. מספריו : „על החלומות“ — סיפורים, תשט"ו ; „ירח הדבש והזהב“ — רומאן, תשי"ט ; „קיסר“ — סיפורים, תש"ך ; „מגיד העתידות“ — סיפורים, תשכ"ו.

ספרות ואלוהיה

לפני שפתחתי אני בשאלותי, פתח דוד שחר ואמר:
ישנה רק בעיה אחת שעליה כדאי לדבר ורוצה אני לדבר — וזו בעיית
אלוהים. ומסוגיה זו נובעות שתי שאלות: האחת — האם יש קשר בין
אלוהים לדת, והשניה — היש קשר בין אלוהי ישראל לבין היהדות כפי
שהיא כיום. מהו אלוהים? הרי זו בקשת המשמעות בחיים. אלוהים — זו
מלה שאינה מודרנית, שמתביישים בה. אלוהים, משמעו כל אידיאה וערך
שאדם מחפש. ענינים כמו פוליטיקה ומדד יוקר המחיה אינם מענינים
אותי. רבים בתוכנו עובדים לאיל' המדד, כאילו המדד קובע אושרו של
אדם, כאילו יש לכך משמעות. זו עבודת־אלילים. כל המדינה שלנו עובדת
אלילים. עובדי האלילים בשעתם לא היו אידיויטים, אלא שהם חיו לפי
פרינציפים אחרים, חסרי־משמעות.

דוד שחר, שספרו החמישי „מגיד העתידות“ הופיע לאחרונה, מדבר בשטף כמי
שמשנה זו סדורה על פיו והספק רחוק ממנו. נותר לו רק לשכנע את הזולת
בצדקת אמונתו.

אתה מאמין באלוהים? שאלתי.

ודאי, אם יש ריאליה בעולם — הריהי קיומו של אלוהים. ואני אומר
זאת כמי שהתמרד בכך בעבר.

כיצד?

ובכן, אני מצאצאי חת"ם-סופר, אבות אבותי היו דתיים מאד, לא כן
הורי. בילדותי למדתי תחילה בבית-ספר דתי („תחכמוני“ — בירושלים).
עברתי לבי"ס לא-דתי: „לבנים“. ב„לבנים“ הייתי, אגב, אשכנזי יחידי
בכיתה של ספרדים. ואפילו השתתפתי במקהלה של עזרא אהרן. זכרונות
הילדות החמים ביותר שלי הם מאותו בית-ספר. בבית הורי לא קיבלתי
חינוך דתי. אך סבתי, שאצלה גרנו, היתה אדוקה מאד. כילד הרגשתי
שהיהדות כפי שהיא מיוצגת על-ידי סבתא אין לה קשר עם אלוהי ישראל
שבתנ"ך. הלא אלוהי ישראל — אי-אפשר שידבר אידיש! בבית הורי
דיברו עברית. אני דור רביעי בארץ מצד אבי וחמישי מצד אמי.

ואיך חזרת לאמונה?

אינני מאמין שיש בני אדם אתאיסטים ממש. במקום שיש אתאיזם אין
ערכים, ואדם שיש לו ערך כלשהו אינו אתאיסט. אני „כופר“, אני מעשן
בשבת, אבל אני מאמין באלוהים.

ואתה מאמין בהשגחה?

כן. ההשגחה קיימת. היא מאפשרת קיום לאדם, כשם שהורים נותנים
לילדם בסיס להתפתחות. ההשגחה היא לפי מידת האדם, כשם שהיחסים
עם אלוהים בכללם, הם לפי מידת האדם. מידתו של האדם קובעת אם
האלוהים גדול או קטן. האמונה, כמו האושר, היא ענין אישי, שההכללה
לגביה מוטעית. כשם שמוטעה הנסיון לעשות את בני האדם מאושרים
בשיטת הייצור ההמוני.

אתה מאמין בשכר ועונש?

כן. וקיום עם ישראל הוא הוכחה לכך. האדם נושא על כתפיו מעמסה
כבדה של מאות דורות. אין אדם יכול להינתק מעברו. יש דברים צפויים,
גם אם לא כל אדם חש בכך. כשצעיר מתאהב לראשונה, נדמה לו שזה
מקרה, אך המבוגרים יודעים שבגיל זה האהבה צפויה.

במקומות רבים בספרך אתה עוסק בנסתר, במיסטיקה, או במה שאתה קורא
הממד הרביעי של המציאות. האם בעיית הנגלה והנסתר מעסיקה אותך?
לדעתי, ספרות טובה של המציאות היא זו העוסקת במהות האמיתית

שבמציאות, כלומר במה שמעבר למציאות. מאמר שלך בעתון יתאר את המציאות כמות שהיא הרבה יותר טוב מכל תיאור ספרותי. חשיבות עבודת הסופר היא באותה תוספת של מה שמעבר למציאות, במידה שהיא נותנת משמעות למציאות. אינני מקבל את דעת הביקורת המערבית, שבמרכזה של הספרות — עומד היחיד, היחיד ועיסוקו בעצמו. לדעתי, מבקשת הספרות את הקשר שבין החולף למה שמעבר לו. החדירה לגוף הזולת, גם באהבה חושנית, היא גסיון לחדור למהות הזולת; ללא זיק זה אין באהבה כלום. כל אדם חש שקיים משהו מעבר לחולף ולגלוי לעין. הספרות עוסקת בקונטקסט זה.

כבר אמרתי, כי האלוהים הוא הריאליה האחת הקיימת, ושיש לה משמעות. כל היתר — חולף ומשתנה וקיומיותו מפוקפקת בעיני. כשאומרים „מיסטיקה“, מתכוונים לכך מנקודת מבט של העולם החולף, אך בעיני דוקא הדברים החולפים נראים בלתי ממשיים וחי היום-יום — הם האומרים דרשני.

האם בכך אתה מסביר את מה שבסיפור אחד אתה מגדיר כתמיהה והשתאות שלך לכל דבר בעולם?

כן, כל ילד מתחיל ב„למה“. הוא מבקש סיבות לדברים. משהתבגר הוא חדל לשאול, כי קיבל תשובות לשאלותיו. אך התשובות שקיבל, ובעיקר התשובות המדעיות, אינן מספקות. לדוגמה, ההסבר לחילופי יום ולילה הוא סיבוב הארץ סביב צירה. אך מדוע סובבת הארץ? המדע מסתפק בתיאור, וכשאתה שואל מה מעבר לזה, אתה מגיע למשמעות, לאלוהים. בימי הביניים כשאמרו ריאליזם התכוונו לאלוהים, היום מתכוונים בכך למשכורת.

אתה מאמין בתופעות על־טבעיות, כמו „סיאנס“ המתואר באחד מסיפוריך? בהחלט. גם השתתפתי בסיאנסים, בארץ ובחוץ־לארץ. כל אדם מרגיש שהגוף משמש כלי לאיזו מהות רוחנית, שאינה מתחילה ואינה מסתיימת בו. לדוגמה, אתה רואה הצגה של שקספיר, וכאילו המחבר דיבר אליך, אף כי הוא מת לפני 400 שנה. או שאתה צוחק היום מקריאת „דון קישוט“, שמחברו מת וכתב בשפה שאינך יודע. ובכן, יש קשר בינך לבין נפש המחבר שאינו בחיים. אנשים המשתתפים בסיאנסים מנסים את הדרך הקצרה אל אותה נפש. הטכניקה לכך היא פרימיטיבית, אך ההרגשה שמעבר לה היא מהותית.

האם אפשר באמצעות הסיאנס להגיע לקשר אל הנפש?
היחס שבין הקשר אל נפשות שמעבר למציאות והתוצאות בסיאנס, הוא כמו סוציאליזם ומפלגה שמבקשת להגשים את הרעיון הסוציאליסטי. אינני חושב שההצלחה בסיאנס גדולה יותר מאשר במפלגה סוציאליסטית.

באחד מסיפוריך אתה כותב, כי הלאומיות היהודית יסודה בקדושה, וכמוהו הסוציאליזם היהודי. למה כוונתך?

אני מתכוון למה שאמר הנביא לישראל: ואם תאמרו להיות ככל הגויים, היה לא תהיה כדבר הזה. יש בעם ישראל איזו חוקיות שונה מבשאר עמים. לא נצליח להיות ככל העמים. אנו חייבים להיות נאמנים לעצמנו ולא לאידיאלים של אחרים. גם בספרות עלינו להיות נאמנים לעצמנו, איננו יכולים להיות נאמנים לספרות של אחרים.

והאם מדברייך משתמע שעם ישראל הוא עם קדוש או נבחר?
אני סבור שלקבוצות, כמו ליחידים, יש גורל מיוחד ויש חוקיות ספציפית. בטוהובן נועד להיות מלחין גאון וקסיוס קליי — מתאגרף. ועם ישראל נולד עם חוקיות ספציפית, ולא נוכל להיות ככל הגויים. אני מאמין בערכים קדושים של העם היהודי, יותר מאשר בסוציאליזם, קומוניזם, וכיוצא בהם. בעיני, עם ישראל כפי שהוא מתבטא בתורה, הוא עם קדוש, אם כי דרך היהדות כיום נראית לי סילוף.

ומהי אותה יהדות אמיתית שבתנ"ך?
לא אוכל להגדיר.

ומהי החוקיות השונה המציינת את עם ישראל?
אומר רק מה שאני מרגיש: למשל, אני בטוח שכאן, בישראל, ייוצר משהו אחר, קרוב יותר לאלוהי ישראל. ההתמרדות הקיימת עתה היא מוצדקת, כי אנו נושאים על גבנו סבל מאות דורות בגולה.

האם אתה רואה סימנים להתקרבות מחדש לאלוהים בישראל?
לא הייתי בארץ הרבה שנים. אבל נראה לי כי יש סימנים לכך. לפני שנים מספר הייתי במילואים ולפתע התקבץ מנין לתפילה מאנשים שלא הייתי משער שיתפללו. או בתקופה מסוימת הוריתי בקיבוץ שפיים, בכיתה י"ב, ונוכחתי שהם מחפשים. המטריאליזם ותורת ברוכוב לא דבקו בהם.

הם חיפשו אלוהים?

הם חיפשו משמעות, הם קראו לזה צדק, או בטחון המדינה, או מדע.
הניסוח אינו חשוב.

מהו יחסך לנצרות? הוספתי ושאלתי. בסיפור אחד ("אשת בעל האוב") רואה
האניימספר חזון בכנסייה, והמספר משמיע דברים כמו "די לנו בתורת אדוננו
זמשיח והמתפלל לישוע הנוצרי ולאמו", וכו' וכו'. איך דבר זה מתיישב עם
אמונתך?

אני סבור שישו היה נביא, שהלך בדרך המקובלת של הנביאים שקדמו
לו. כל מהותו היא מהות של נבואה שלחמה נגד הקונבנציה החיצונית של
הדת וחיפשה את המהות. השאלה היא רק מהו הקשר בין ישו לנצרות,
בין תורת רחמים שלו לאינקויזיטורים. ואין קשר. ואילו לשאלתך על
השימוש בסיפור שלי בטרמינולוגיה נוצרית, אין לכך חשיבות. זוהי
"ליצנציה פואטיקה".

בעת קריאת סיפורך "אשת בעל האוב", היה נדמה לי שכתבת אותו במצב
של טראנס. האם סיפוריך נכתבים במצב של פיקחון?

כתיבה אינה פונקציה של מחשבה לוגית. כשאתה חושב על הסיפור
שכתוב, אתה חושב בהגיון, אבל בכתיבה יוצאים דברים אחרים. בכתיבה
יש משהו מהחלום, שלסופר אין שליטה בו. הסופר יכול להכניס בזה איזה
סדר. הרי כל החיים הם כמו חלום.

האם לכך התכוונת, כשכתבת בסיפור אחד: "הייתי מייחס את הכתיבה... מתוך
הערפול בו אני נתון"?

אני סבור שהאדם משתמש בחלק קטנטן מיכולת ההכרה שבו. רוב
פעולותיו אינן נובעות מהכרה, כמו: רעב, צמא, אהבה. כך גם הכתיבה.

מתי התחלת לכתוב?

נדמה לי שנולדתי לכתיבה. כתבתי בילדותי וגם ציירתי, ואחר-כך
הפסקתי. היה שלב שרציתי להיות איש מעשה, רציתי להיות מועיל.
באוניברסיטה למדתי פסיכולוגיה וזמן מה אף עבדתי כפסיכולוג. ושוב
חזרתי לכתוב. את סיפורי הראשונים פרסמתי בהיותי כבן עשרים. קובץ
הסיפורים הראשון שלי, "על החלומות", ראה אור בשנת 1956 בהיותי בן
שלושים. אחריו פרסמתי רומן ועוד שני קבצי סיפורים. בעצם, כל עשייה
בעולם משעממת אותי, פרט לכתיבה. את מחייתי אני מוצא רוב השנים
מהוראה. לפעמים אני מתגעגע לציור. אולי זה עוד יפרוץ בי פעם.

במה שונה אסופת סיפוריך זו מקודמותיה?

קובץ זה ממשיך את קודמיו. אינני מנסה לכתוב בדרך אחרת. אם מורגש בו שינוי, הרי השינוי חל בי. יותר מאשר בעבר, אני סבור עכשיו, שאין להבין את היחיד אלא בקונטקסט שלו עם עברו, מורשתו, והקבוצה בתוכה הוא נולד.

דומני שכתבת פעם גם מחזה.

כן. כתבתי מחזה לילדים באנגלית יחד עם חברי רוברט פרנד. המחזה זכה בפרס והוצג בניו-יורק, אך אינני מחשיבו. לפני הרבה שנים כתבתי מחזה בעברית והראיתיו ל"הבימה". הוא לא הוצג. אני סבור שמחזה הוא עולם בפני עצמו, שבו הטכניקה מכתובה את הכתיבה. אינני מאמין בהמחזה של חומר שהופיע קודם בסיפור.

יש כמה דמויות החוזרות במרבית הסיפורים שבקובץ האחרון שלך, בכמה סיפורים אתה גם מפנה את הקורא לסיפורים שבקבצים קודמים שלך. האם נועד הדבר ליצירת המשכיות בסיפורים?

כל הסיפורים כולם הם סביב מסכת חיים אחת.

האם סיפורים אלה הם אוטוביוגרפיים?

אני משתמש בדמויות והווי שאני מכיר (אבא, הדוד, סבתא וכו'). אך אני משתמש בעובדות שארעו בפסיפס שהוא שלי ובהקשרים שלי. הם אינם אוטוביוגרפיים במובן הפשוט של המלה.

האם לעובדה שהנך בן לדור רביעי או חמישי יש משמעות בסיפוריך, למשל באופן השימוש בלשון?

הורי דיברו אתי עברית. אידיש למדתי מסבתא. אם יש הבדלים בשימושי-לשון, אין הדבר מודע לי. אגב, אבי סיפר לי כי במשפחתנו יש מסורת שאנו ממוצא ספרדי. אבותי חיו בהונגריה והיו שם קיבוצי יהודים ספרדים שהתבוללו במשך השנים.

כל סיפוריך — רקעם הוא ירושלים?

כן. נילדתי בירושלים, ואני מרגיש עצמי כחלק ממנה. אני אוהב אותה, שונא אותה, נלחם בה, אך איני יכול להינתק ממנה. ירושלים היא המסגרת של חיי ואני אינני מאמין שסופר יכול לכתוב כתיבה קוסמופוליטית.

בסיפוריך מרבה אתה לתאר דמויות מיוצאי אסיה ואפריקה. מה יחסך ליהודים אלה?

מאז ומתמיד היתה לי סימפטיה אל עדות המזרח. למדתי יחד אתם ויש

לי הרבה חברים ביניהם. אין לי הכללות לגביהם, אך אני רק סבור שביוצאי עדות המזרח יש בדרך כלל יותר חיות ויותר ראשוניות ובלתי־אמצעיות. מי שאינו מכיר את עדות המזרח, סבור שכולם דומים. האמת היא שההבדלים בקרבם עצומים. כשהייתי ילד יכולתי להבחין בין אורפלי לחלבי, ובינו לבין עג'מי. היום שוב אני מתקשה להבחין.

האם אתה מבחין בין „משמרות” בספרות העברית, האם אתה משייך עצמך לקבוצה, לזרם או למשמרת ספרותית?

לא חשבתי על כך. אם תרצה לדעת מי השפיע עלי, נדמה לי שרבים. אני אוהב יותר מכולם את תומס מאן, דוסטויבסקי ופרוסט. ומשלנו אהבתי מאד את שלום־עליכם ואת עגנון.

בסיכום: טכניקות אינן חשובות בעיני. מה שחשוב בספרות, אני רוצה לשוב ולהדגיש, הוא — קיומו של אלוהים. ועם כל אמונתי באלוהי ישראל, אני סבור שמהו ביהדות של היום השתבש. אין קשר עם אלוהים. ובעיה זו חשובה בעיני ומעסיקה אותי יותר מכל הטכניקות הספרותיות.

[2.9.66]